

AHMET AFŞİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

Faruk KAZAN

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı,
fkazan21@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4128-4535>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 13 Temmuz 2023, **Accepted / Kabul Tarihi:** 20 Şubat 2024

DOI: 10.26791/sarkiat.1326769

Ahmet Afşin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Öz

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, modern eğitim kurumlarıyla birlikte, Osmanlı eğitim kurumlarının bir devamı niteliğinde medreseler de faaliyet göstermektedir. Bu medreseler, yöre insanlarının dini bilgilerini öğrenme ihtiyacına cevap vermektedir. Medreselerde verilen eğitimin önemli bir bölümü Arapça üzerinedir. Disiplinli bir şekilde Arapça öğrenen medrese talebeleri hem telif hem de çeviri eserler ortaya koyabilmektedir. Arapçadan yapılan çevirilerle, medresedeki dini eğitimin ürünleri, medreseye destek olan yöre halkına da ulaştırılmakta ve böylece onlara karşı vefa borcu ödenmektedir. Klasik medrese eğitimi almış olan Molla Ahmet Afşin hem telif hem de çeviri eserleriyle bu amacı gütmüş ve amacını gerçekleştirebilmiştir. Hayatı ve ilmî kişiliği araştırmaya değer olan Afşin, bu çalışmayla ilim dünyasına tanıtılmak istenmiştir. Beş çeviri, bir telif ve dağınık haldeki şiirleri bulunan Afşin hem şiirde hem de nesirde klasik Arap edebiyatının etkisinde kaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese Eğitimi, Arapçadan Kürtçeye Tercüme, Ahmet Afşin, Arapça Eğitimi.

Ahmet Afşin's Life and His Scholarly Personality

Abstract

In Eastern and Southeastern Anatolia, along with modern education institutions, madrasas that are a continuation of Ottoman education institutions also operate. These madrasas meet the need of the local people to learn religious knowledge. A significant part of the education given in madrasas is based on Arabic. The madrasa students who learn Arabic in a disciplined way produce both original and translated works. With the translations from Arabic, the products of religious education in madrasas are also delivered to the local people who support the madrasa and thus their debt of gratitude is paid. Molla Ahmet Afşin, who received classical madrasa education, achieved this goal with his original and translated works. Afşin, who has five translations, one original work and scattered poems, has been influenced by the classical Arabic literature in both poetry and prose.

Keywords: Madrasa Education, Translation from Arabic to Kurdish, Ahmet Afşin, Arabic Education.

1. GİRİŞ

Arap edebiyatı zengin ve köklü bir edebiyat geleneğine sahiptir. Komşu diller Kürtçe, Farsça ve Türkçe ile sürekli etkileşim halinde olmuştur. Arap edebiyatında, hem şiir hem de nesir alanında önemli eserler ortaya konmuştur. Bu eserler diğer dillerdeki yazar ve şairleri de etkilediğinden Arapça dışındaki müellifler, Arapça eserleri kendi dillerine tercüme etmeye çalışmışlardır. Arap edebiyatının tesirinde kalan komşu dillerin müelliflerinden bazıları medreselerde klasik eğitimini Kürtçe almış zatlardır. Bunlardan biri olan Ahmet Afşin, hem şiir hem de nesir alanında eserler vermiş, Arapça ve Kürtçe dillerine hakim olmuş, aynı zamanda Arapçanın neredeyse kaçınılmaz olduğu imamlık görevini de yapmıştır. Bu çalışmada, Afşin'in hayatını, tahsilini, yaptığı görevleri, edebi yönünü ve eserlerini tanıtmaya amaçlanmaktadır. Böylece, hem Arap edebiyatına hem Kürt edebiyatına katkı sağlamış bu değerli şahsiyet, daha yakından tanınmış olunacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde Afşin'in hayatı ve ailesi, ikinci bölümünde tahsili ve yaptığı görevler, üçüncü bölümünde ise edebi yönü ve eserleri incelenecektir. Son bölümde ise çalışmanın neticesi sunulacaktır.

2. HAYATI

Henüz hayatta olan Molla Ahmet Afşin ile ilgili bilgiler kendisiyle yapılan röportaja ve yazdığı eserlerin özsözünde kaydedildiği bilgilere dayanmaktadır.

2.1. Doğum Tarihi ve Yeri

Ahmet Afşin, Abdullah ve Gülê'den olma ikisi kız, ikisi müteveffa altı erkek, toplam sekiz kardeşten oluşan kalabalık bir ailenin bireyi olarak 1949 yılında Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Gavgas (Akdoruk) köyünün Mêrga' emê mezrasında dünyaya gelmiştir. Evli, beş kız ve bir erkek çocuk babasıdır.¹

2.2. Tahsili ve Hocaları

İlk eğitimini doğduğu köyün imamı yanında okuyan Molla Ahmet Afşin, daha sonra Muş Bulanık ilçesine bağlı Bostankent'e, sonrasında Malazgirt'e bağlı Dolabaş köyünde Molla Abdulkaki yanına gidip gelerek düzensiz bir şekilde okumaya başlamıştır. Sonra Ca'dê (Uğrak) köyünde Molla Şemseddin'in yanında okuduktan sonra Silvan'da Kurrêşa köyünde tedrisat işini yerine getiren Molla Said Taxîkî (Yıkılmaz) ve Batman'ın bir köyü olan Zilan ile ünlenen ve 'ilmî nisbesiyle bilinen Molla Ali'nin yanında Silvan'ın bir köyü Çırrîkê (Tokluca) köyünde düzenli bir şekilde okumasını sürdürmüştür. Daha sonra Sergewra (Akbaş) köyünde Seyda Molla Yasin Yüsrî (Toprak)'in yanında klasik eğitimini tamamlamış ve mütevazî kişiliği nedeniyle hocasının teklifine rağmen yazılı bir icazet ve merasim olmaksızın şifahi bir biçimde ilmî icazetini almıştır.²

2.2.1. Seyda Molla Yasin Toprak/Yüsrî (ö. 1994)

Seyda, bölgede "Âlimlerin Reisi", lakabı ile tanınan, kendisi ise "Yüsrî" mahlasını kullanan bir alimdir. 1906 yılında Kulp'un Xerzika köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Molla Derviş, annesi Şemsihan Hanım'dır. Yirmi bir yıl boyunca medresede eğitim görmüştür, çok sayıda fetva yazan seyda, çeşitli İslamî ilimler alanlarında altı kitap ve binden fazla şiir kaleme almıştır. 08 Ocak 1994 tarihinde Diyarbakır'da hayatını kaybeden Seyda, Arapça, Kürtçe ve Farsça şiir yazabilecek kadar bilgili olmuştur. Üç kez evlenen Seyda'nın ilk eşi İbrahim kızı Zeynep Hanım'dır ve bu evlilikten Alladdin, Selameddin³ ve Hadi adlarında üç oğlu olmuştur. İkinci eşi, Şeyh Muhammed Selim-i Hezanî'nin torunu Reyhanete Hanım'dır. Reyhanete Hanım iki yıl sonra vefat etmiş ve bu evlilikten Seyda'nın çocuğu olmamıştır. Bu iki eşinin ardından üçüncü eşi, Molla Yusuf'un kızı Yasemin Hanım olmuştur. Bu evlilikten 16 çocuğu olmuş ancak dördü küçük yaşta ölmüştür.⁴

Seyda daha 6 aylıken babasını kaybetmiştir. Babası ölmeden önce annesine onu okutmasını vasiyet etmiştir. Bu yüzden annesi dayılarının yanından ayrılıp bir köye yerleşmiş ve onu köyün imamı Molla Salih'e emanet etmiş-

1 Afşin, Ahmet ile Yapılan Kişisel Görüşme 5 Mart 2023.

2 Afşin.

3 Bu zat da babası gibi edip bir kişiliğe sahiptir. Kürtçe mevlit ve divan telif etmiştir. Bu iki eseri de henüz basılmamıştır. Afşin'nin değerlendirmesine göre çok iyi bir şairdir. Hatta bir şiirinde kendini de şairlik noktasında ona benzetmiştir.

4 Z. Fuat Toprak ve bşk., "Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsrî) Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy 1 (2009): 121-132.

tir. Kendisi de ev işlerinde imamın ailesine destek olmuştur. Seyda, Kur'an-ı Kerîm'i, Ehmedê Xanî'nin "Eqîdeya İmanê" adlı manzum akaid eserini ve Melayê Bateyî'nin Kürtçe Mevlid'ini bu imamdan öğrenmiştir. Sonra Silvan'a gidip dönemin ünlü âlimleri olan Molla Yahya Ferhandî ve Molla İbrahim Bellî'den ders almıştır. En çok yanında okuduğu kişi, Seyda Molla Yahya Ferhandî'dir ve icazetnamesini de 1933 yılında bu hocasından almıştır. Seyda çok verimli bir kişilik sahibidir, altısı Arapça, ikisi Kürtçe ve ikisi de Kürtçe-Arapça karışık olmak üzere toplam on kitabı vardır.⁵

2.2.2. Molla Ali Zîlan (ö. 1995)

Asıl soyadı Yaz olan Molla Ali Zîlan, Badikan Bölgesi kökenli bir medrese alimidir. 1925 yılında dünyaya gelmiştir. Medrese eğitimine Suriye'de Şeyh Ahmed Haznevî'nin (ö. 1950) nezaretinde devam etmiş ve ondan sekiz yıl boyunca ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Türkiye'ye dönerek Molla Yasin Toprak'ın talebesi olmuş ve onun elinden icazet almıştır. İcazetini aldıktan sonra Diyarbakır'ın Kurdikan, Derviş Hasena, Hayderî, Silvan'ın Fişat (Çaldere) ve Çırık (Tokluca) köylerinde imamlık ve müderrislik vazifelerini 19 yıl boyunca sürdürmüştür. Zilan köyünde uzun süre görev yaptığı için oraya nispet edilerek ünlenmiştir.⁶

1993 yılında Diyarbakır'a yerleşen Molla Ali Zîlan, Bediuzzaman Said Nursî'nin (ö.1960) yazdığı Risale-i Nur'un bölgede yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Risale-i Nur okumayı teşvik etmiş, hatta kendi oğluna icazet verirken bu eserleri okumasını şart koymuştur. Görev yaptığı köylerde ilim tedrisatına da devam etmiş ve yaklaşık 500 talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Molla Muhammed Şerif Heldawî ve kendi oğlu Molla Said Yaz da bulunmaktadır.⁷

1995 yılında Diyarbakır'da vefat eden Molla Ali Zîlan'ın eserleri şunlardır: el-Mecemu'l-Latîf fi 'İlmî Kelâmi'l-Munîf: Akaid ilmine dair yazdığı bir eserdir. el-Hâşiyet 'ale'l-Metn: Yukarıda adı geçen eserine yazdığı bir haşiyedir. et-Tasrîfu'l-Kurdî: Sarf ilmine dair Kürtçe olarak kaleme aldığı bir eserdir. Mecmû'atu'l-Fetava: Halktan gelen sorulara ve bazı meselelere dair verdiği fetvaların derlemesidir. Yaklaşık 200 sayfadır. Şiir Divanı: Yaklaşık 150 sayfalık şiir koleksiyonudur.⁸

2.2.3. Seyda Molla Muhammed Said Taxikî/Amedî

1926 yılında Silvan'ın Banuk bölgesinde doğmuş, babasını küçük yaşta kaybetmiş ve annesi tarafından yetiştirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'i, Kürtçe Mevlid'i, Nûbehara Biçûkan'ı ve Gâyet-ül ihtisâr'ı köyünde ve çevresindeki alimlerden okumuştur. Seyda Molla Yasin'in talebesi olarak onunla birlikte çeşitli yerlere gitmiş, sıra kitaplarını ve haşiyelerini okumuştur. Suriye'ye giderek Molla Abdulhalim'den Belagat ilmine dair eserler okumuştur. 1957 yılında Seyda Molla Yasin'den icazet almıştır. İcazetinden sonra Bismil ve Silvan'a bağlı köylerde fahri ve resmi imamlık ve müderrislik görevini yapmıştır. Çok sayıda talebe yetiştirmiş, Şeyh Muhammed Maşûk'tan halifelik almıştır. Emekli olduktan sonra Diyarbakır'a yerleşmiş, evinde ilim tedrisatına devam etmiş ve çeşitli konularda özellikle de vehhabilik ve Şia akımlarına karşı risale ve kitaplar yazmıştır. Evli ve dokuz çocuk babasıdır.⁹

Yaptığı görevler

Ahmet Afşin, Sergewra (Akbaş) köyünde eğitimini tamamladıktan sonra 1971-1973 yılları arasında vatani görevini ifa etmek için askerliğe gitmiştir. Askerliğini yaptıktan sonra memleketine dönen Afşin, bir sene fahri imamlık yaptıktan sonra 1973 yılında Ergani ilçesi Hançerli köyüne kadrolu imam olarak atanmıştır. On altı yıl burada görev yaptıktan sonra yine Ergani ilçesinin bir köyü olan Keklik köyüne tayini çıkmış ve orada da on iki sene görev yapmıştır. 2011 yılında resmi görevinden emekliye ayrılan Afşin, daha sonra Bağlar ilçesi Çanakçı köyünde yaklaşık dört yıl fahri imamlık yapmıştır. Şu anda Diyarbakır Kayapınar ilçesinde ikamet etmektedir.¹⁰

2.3. Edebi Yönü

Afşin'e göre şiirin temeli yalan üzerine kuruludur. Çünkü şiir, hiciv, medih, fahr veya nefrette abartıya kaçmaktadır. Şair, sinirlendiğinde galiz sözler sarf edebilmekte, sakinleştikten sonra ise tam aksini söyleyebilmektedir. Bøy-

5 Toprak ve bşk., "Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsri) Hayatı ve İlmî Kişiliği", 121-132.

6 Kadri Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri* (İstanbul: Avesta, 2018), 3/309.

7 Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri*, 3/309.

8 Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri*, 3/309.

9 Yıkılmaz, Abdulvahit . "Molla Muhammed Said el-Amedî (Yıkılmaz) Hayatı,İlmî ve Tasavvufî Yönü". *Şarkiyat / 4* (Kasım 2010): 137-155 .

10 Afşin.

lece şair, yergisini övgü, medih ve sevgiye dönüştürebilmektedir veya tam tersini yapabilmektedir. Zaten şairlerin karakteristik özelliği budur. Peygamberimize peygamberlik gelmeden önce ta günümüze kadar durum hiç değişmemiştir. Hatta bundan olsa gerektir ki bilge insanlar şiir için “şiirin en tatlısı en fazla yalan içerenidir”, şeklinde bir yakıştırmada bulunmuşlardır. Bu nedenle vezinli ve kafiyeli sözler, insan ruhunda normal nesir sözlerden daha fazla etkili olmuştur.¹¹

Arapça ve Kürtçenin Zazaca ile Kurmancî lehçesini iyi derecede bilen Afşin, eserlerinin çoğunu Arapçadan Kürtçeye nesir şeklinde yapmıştır. Bu çevirilerde Kurmancî lehçesini kullanmıştır. Kurmancî lehçesini sadece nesirde değil aynı zamanda şiirde de kullanmayı tercih etmiştir. Sebebini de Arapçanın nesir için uygun bir dil olduğunu Kurmancî'nin ise şiir için daha uygun olduğunu; Zazacanın ise ne nesir yazıları için; ne de nazım yazısı için çok fazla uygun olmadığını beyan etmiştir.¹² Ne var ki kanıtlamaya ihtiyaç duyan bu ifadeye kendisi de sadık kalamamıştır. Nitekim yazdığı kasidelerin son dizelerinde Zazacaya kaydığı ve Zazaca serdettiği beyitlerin Kurmancî beyitleriyle gayet uyumlu ve ahenkli olduğu görülmektedir. Örneğin şu ifadeler onun Kurmancî olarak yazdığı kasidenin sonlarına doğru Zazacaya geçişte sarf ettiği sözlerdir:

سِر و عَشَقِ مِنْ غَرِيْبِنُ	گَس ژ مَن نَا كِتْ يَقِيْن
عَاشِقِي دَلْدَارِ بَارَانُ	بُو مَن دِيْنِ پِشْتُ و مُعِيْن
أَوْ دَمًا بَيْتِمُ دَخُونُ	بُو مَن دِيْبِيْزُنْ أَقْرِيْن
أَوْ سَبْبَرَا حَامِيَا مَهْ زِي	دُرِي دُرُ سَبِيْل
حَدُّ و خَالِدُرَا أَكْرُ نَبِيِي	چَه نِي بُنُو عَشَقِ مِنْ 13

Sırlarım ve aşkım sıradan değildir; ne var ki kimse bana inanmıyor!

Ancak gerçek âşık olanlar bana destek çıkıp yardım ediyor.

Onlar beyitlerimi okuduklarında beni tebrik edip aferin derler!

ve yazdıklarımı inci tanesi gibi görüyorlar

Yüzündeki yanaklar ve noktalar olmasa bende aşk oluşmaz.

Başka bir kasidesinde yine Kurmancî lehçesinde yazmaya başladığı ve sonu “rı” ile biten başka bir kasidesini de yine Zazaca ile şöyle ifade etmektedir:

مَايْ كِهْ أَرْدُ كُو نَافَرِ نَامَهْ اِيْتَانُ مَرِكْ عَمِي	يَارُ و اَغْيَارُ بَرَانْتْ كَيِي هَسْبِ شَاعِرِي
دِيَارُ و اَحْبَابُ و قَرِيْبِي بِي فَنِي نِي فَئْدُ اَتْرُ	أَوْ سَبْبَرَا مَايْ كِهْ نَرَانْ چَه فَارُ سَفَرِي 14

Şairimiz, Merga 'Ame denen yerden çıkmıştır ve onlar için gurur kaynağıdır.

Herkes bilsin ki bu kişi iyi bir şairdir.

Dost düşman onun eserlerine iyi baksınlar ve hak vereceklerdir.

Ama işin olmayanlar boşuna çenesini yormasınlar çünkü onlar bu yolculuktan anlamazlar.

Çeviride klasik yöntemi tercih ettiği gibi şiirde de klasik yöntemi benimseyen Molla Ahmed Afşin, Siyahpuş üzerine bir tahmis nazmetmiş ve talebelik sürecinde okuduğu Kurêşa köyünün halkı, oradaki talebeler ve hocaları Molla Said Taxikî (Yıkılmaz) hakkında da bir kaside terennüm etmiştir. Sosyal hayatı şiirine iyi yansıttığı görülen Afşin ile tarafımızca yapılan görüşmede bütün ısrarlara rağmen yazdığı şiirlerden bir divanın oluşmayacağını beyan etmiş ve şiirlerinden sadece bir kısmını bizimle paylaşmıştır.

11 Ahmet Afşin, *Fewaidü'd-Dîn Tefsîra Süre-ê Yasîn Telîfa Mela Ahmet Afşin* (Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2005), 88-89.

12 Ahmet Afşin ile yapılan kişisel görüşme, 5 Mart, 2023

13 Afşin.

14 Afşin.

Siyahpuş'un

Ez nizanim ev çi sûret bû me di der cameê

*Şubhê şem 'ê suhtî cergê min wekî perwaneê*¹⁵

Dizeleriyle başlayan gazeli üzerine yazdığı tahmisi Molla Zeynelabidin el-Âmidî tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah edilen gazelin ilk tahmisi şudur:

طَلَعَتَا شَمْعُ و سَمَالِي قَامَتَا رَعْنَانِي
دِيمُ و جَيْهَتْ وَكُو مَهْرُ دَابُو قَلِيمُ شُعَلِي
دَابُو بَرَوَانُ زُلْفِي چين چين پَرْدَه جَارَك بَرَقِي
أَز نَزَانِمُ أَفْ چِه صُورَت بَوْمَه دِي دَر جَامِي
شُبْهِي شَمْعُ صُوهْتِي جَرَكُمُ هَرُ وكي پَرَوَانِي ¹⁶

*Mum ışığı gibi parlayan yüzü ve güzel olan boyu,
Ay gibi parlayan yüzü ve alnı, kalbimi aydınlatıyordu.
Çin güzeli saç lülesine perçemle örtmüştü
Bilmiyorum camda ne hallere girmişim.
Mum gibi ciğerim eridi, kelebek gibi (yandım).*

Kurêşa köyünde okurken ilmini bitirmeye yakın bir dönemde yazdığı bir kasideden bir kısmı şudur:

أَز مَتْنَا دَخُونِمُ سَرَّ كِيَا	بِن دَارِي بَرِيَانُ و بِيَا
لِيْشْتَا كِرِي چَلِيَا	أَز تِيْمُ و دِيْمُ أَرْبَرُ دِكِمُ
صَرْفُ و بِنَاءُ و اَمْتَلِي	خَوْشُ دِيْمُ أَز دَرَسَا حَلِي
وَكُ أَفَا كَانِيَا مَسْقَلِي	هَرُ نُكْتِيَانُ أَز حَلِّ دِكِمُ
نُكْتِي حَاصِلُ و مَحْصُولَانُ	مُخْتَصَرُ و مُطَوَّلَانُ
مِثْلِي أَفَا كَانِيَا كَلَانُ	شَرْخُ و حَاشِيَانُ مُطَالَه دِكِمُ

*Huş ve bizî ağaçların altında çimenlerin üzerinde metin okurum.
Çelebiler tepesinde gidip gelir (bu metinleri) ezberlerim Sarf, Bina ve Emsileyi de
Mesqel çeşmesinin suyu hal ders okurum ve nüktelelerini hallederim.
Hasıl, Mahsul, Muhtasar ve Mutavval adlı eserlerin nüktelelerini de.
Güller pınarının suyu gibi şerh ve haşiyeleri mutalaa ederim.*

Afşin, burada genel olarak ezberlediği Arapça metinlerden, mutalaa ettiği şerh ve haşiyelerden, nerede ve hangi kitapları okuduğundan bahsetmektedir. Özel olarak ise medreselerde okunan sıra ve çoğu da Arapça gramer kitaplarından oluşan *Sarf*,¹⁷ *el-Emsile*, *Binâ 'ü'l-ef'âl*, (ikisi de anonim) *Hallü me 'âkidi 'l-Kavâ'id*,¹⁸ *Molla Cami* diye şöhret bulan *el-Fevâ'idü 'z-ziyâ'iyye*,¹⁹ adlı eserde *Hâsıl* ve *Mahsûl* olarak bilinen ve kelimenin üç türünden biri olan isimle

¹⁵ Siyahpûş, Çend Xezel û Helbest (İstanbul: İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları, ts.), Xezel III.

¹⁶ Ek 1.

¹⁷ Ebü'l-Meâlî İzzüddin Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdülvehhâb el-Hazrecî ez-Zencânî (ö. 660/1262)'ye ait *el- 'İzzi fi 'l-tasrif*, *et-Tasrifü 'l- 'İz-zî*, *el-Mebâdi fi 'l-tasrif* ve *et-Tasrif* gibi adlarla anılan meşhur sarf kitabıdır.

¹⁸ Ahmed Bin Muhammed Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597) tarafından Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî'nin (ö. 761/1360) *el-İ'râb 'an Kavâ'idü 'l-i'râb* adlı esere yapılan bir şerh olup medresede okunan önemli sıra kitaplarından biridir.

¹⁹ Nürüddin Abdurrahmân b. Nizâmüddin Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492)'ye ait olan bu eser, Hayatta kalan tek oğlu Ziyâeddin Yûsuf için kaleme alınmıştır. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'sinin şerhi olan eser, 11 Ramazan 897'de (7 Temmuz 1492) tamamlanmıştır. Şerh-i Molla Câmî, Molla Câmî veya sadece Câmî adlarıyla anılan Arap gramerine dair bu eser, medreselerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bkz.Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman" (İstanbul: TDV, 1997), 7/7/94-99.

İlgili önemli ve anlaşılması biraz zor olan konuya değinmektedir. İbnü'l-Hâcib diye bilinen Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (ö. 646/1249), ismin tanımlı şöyle yapmaktadır:

الْإِسْمُ: مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ غَيْرَ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ

(*İsim; zaman içermeksizin kendinde olan bir anlama delalet eden bir sözcüktür.*)²⁰

Yukarıdaki tanımlı detaylı bir şekilde şerh eden Mollâ Câmî, Mahsûl paragraf başlığıyla başka bir kaynaktan olayı mantıksal bir izahatla şerh etmeye çalışmaktadır. Kendisi de bu konuyu ve'l-Hâsıl paragraf başlığıyla vahdet-i vücud perspektifiyle anladığını özetlemeye çalışmaktadır.²¹ Böylece aslında gramere ait olan bir konuya mantık ve vahdet-i vücud terimlerini dahil ederek ona yeni bir boyut kazandırmaktadır. Medresede sıra kitaplarını okuyanlar, gramer kitaplarında bu türden ifadeleri görünce doğal olarak konuyu anlamakta zorlanmaktalar. Bu da medreselerde iki konunun haklı bir şöhrete ulaşmalarına neden olmaktadır. İki konunun şöhreti nedeniyle Afşin, şiirlerinde bağımsız iki kitapmış gibi onlara atıfta bulunmuştur.

Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedîi içine alan belâgat ilmine dair *muhtasarı*²² ve onun özeti olan *mutavvaldan*²³ da bahsetmektedir.

3. Eserleri

Afşin'in eserleri daha çok çeviri şeklinde olmuştur. Hutbe ve şiirlerinde ise özgün ürünler ortaya koymuştur. Tercüme ettiği alanlar diğer birçok klasik alimin yaptığı gibi temel İslam bilimlerinden tefsir, fıkıh, kelam ve özellikle de hadis alanında olmuştur. Aşağıda onun bu eserleri ele alınmıştır:

3.1. Fewaîdu'd-Dîn Tefsîra Sûre-ê Yasîn

Yukarıdaki isimle kaleme alınan bu eser, Molla Ahmet'in kendi el yazısıyla 2004 yılında istinsah edilmiş ancak 2005 yılında Zeynelabidin Amidî'nin (Çiçek) takriziyle Diyarbakır'daki Dini Neşriyat Yayını tarafından basılmıştır. Kurmancı lehçesi ve Arap alfabesiyle hazırlanan tefsirin girişinde, sûrenin sevabı, yazılış şekli ve amacı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. "*Me'na Kelimên Evan Ayetan*" (*Bu Ayetlerdeki Sözcüklerin Anlamı*) başlığı altında ayetlerin anlamı özet halinde zikredilmiş sonra da "*Tefsîra Evan Ayetan*" (*bu ayetlerin tefsiri*) başlığıyla ayetler ayrıntılı bir şekilde tefsir edilmiştir.

Sûrede başlıca; vahiy, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahyi tebliği, onu yalanlayan Kureyş kabilesi, insanın ahlâkî sorumlulukları ve örnek alınması için zikredilen Antakya halkına gönderilen elçiler, Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren kanıtlar, öldükten sonra dirilme ve dirilme delili, hesap ve ceza gibi konulardan bahsedilmektedir.

Eser giriş kısmında müellifin iddia ettiği²⁴ gibi bilimsel bir amaç gütsün ve bu amaçla modern müfessirlerden alıntı yapsa da üslubu ve hazırlanışı klasik olmuştur.

3.2. İrşâdu'l-Âmilîn fî Tercemet-i Riyâdu's-Sâlihîn

Ebû Zekeriyâ en-Nevevî'nin (ö. 676/1277), İslâm ahlâk ve âdâbını öğretmek amacıyla bin dokuz yüz güvenilir hadisi on sekiz bölüm halinde derlediği²⁵ ve büyük ilgi gördüğü "Riyâdu's-Sâlihîn" adlı eserin çevirisidir. İslâm ahlâk ve âdâbını öğretmek maksadıyla 1900 mutemet hadisi on sekiz temel başlık halinde derlenen Nevevî'nin bu eseri, büyük tevaccüh görmüştür. Kitapta Müslümanın hayat ölçüleri bölümü, edeb bölümü, yemek yeme edebi bölümü, giyim kuşam bölümü, uyku adabı bölümü, selâm bölümü, hasta ziyareti bölümü, yolculuk edepi bölümü, fazilet-

20 Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *el-Kafiye fî ilmi'n-nahvi ve's-Şâfiye fî ilmeyi't-tasrîfi ve'l-hattî*, thk. Salih Abdülazîm eş-Şair (Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 2010), 11.

21 Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, Şerh-u Mollâ Câmî (Kum: Mektebetü'n-Nihâvendî, 1393), 12-13.

22 Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) yazdığı el-Muhtasar, *Muhtasarü'l-Mutavvel, eş-Şerhu'l-Muhtasar veya Muhtasarü'l-me'ânî* diye bilinen bir eserdir.

23 *Mutavvel fî'l-me'ânî ve'l-beyân, Şerh-u Telhîsi'l-Miftâh, Şerhu'l-mutavvel, el-Mutavvel şerh-u Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm* adlarıyla bilinen bu eser, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* adlı kitabının belâgat ilmine dair üçüncü bölümünün Hatîb el-Kazvîni tarafından *Telhîsü'l-Miftâh* adıyla özetlenip yeniden düzenlenmiş eserin şerhidir. Bkz.Şükrü Özen, "Teftâzânî" (İstanbul: TDV, 2011), 40/299-308.

24 Afşin, *Fewaîdü'd-Dîn Tefsîra Sûre-ê Yasîn Telîfa Mela Ahmet Afşin*, 4.

25 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn min hadîsi seyyidi'l-mürselîn*, thk. Mâhir Yâsin el-Fahl (Beyrut: Dar-u İbn Kesîr, 2007).

ler bölümü, itikâf bölümü, hac bölümü, cihat bölümü, ilim babı, Allah'a hamt ve şükür, Resulullah'a salat ve selam getirme, zikirler, dualar bölümü, yasaklar, belli bir konuya ait olmayan ilgi çekici hadisler, istiğfar, Allah Teâlâ'nın cennette müminlere hazırladığı nimetler gibi temel başlıkların altında üç yüz yetmiş yakın alt konular işlenmektedir.

Riyâdü's-Sâlihîn, Molla Ahmet Afşin tarafından ilk kez Kürtçeye tercüme edilmiş ve Molla Zeynelabdin el-Âmidî tarafından da tashih edilmiştir. Eser, Arap alfabesiyle ve okumada kolaylığı sağlamak amacıyla harekelendirilmiştir. Arapçanın etkisinde çok fazla kalındığı için tercümenin adı yine Arapça olarak kalmıştır. Afşin, adı geçen eserin tercüme edilmesi önerisinin Zeynelabidin el-Âmidî'den geldiğini ve kendisinin de bu teklifi hemen kabul ettiğini ifade etmiştir.²⁶ İmam Nevevî'nin sadece derlediği hadislerin çevirisini yapmamıştır. Aynı zamanda İmam Nevevî'nin eserindeki bölüm, bab başlıkları, ayetler ve hadislerin geçtiği kaynaklar da anlaşılır bir üslup ile çevrilmiştir. İlk olarak ayet ve hadislerin Arapçaları verilmiş, bunların hemen altına da hadislerin çevirileri yazılmıştır. Lafzi tercüme denebilecek olan bu eser, ilk kez Dini Neşriyat ve Dağıtım tarafından 2005 yılında iki cilt şeklinde basılmıştır. Eser okurlar tarafından fazla teveccüh görmüş olmalı ki 2020 yılında eserin dördüncü baskısı yapılmıştır.

3.3. Tercuma Hedîsa Erbeîn a İmâm Newewî

İmam Nevevî'ye ait *el-Erba'üne'n-Neveviyye* adlı eserin çevirisidir. Nevevî'nin bu çalışması hemen hemen her devirde büyük kabul görmüş, başta kendisi olmak üzere kırktan fazla âlim tarafından şerhedilmiş²⁷ ve birçok dile çevrilmiştir. Afşin de mezkûr eseri Arap alfabesiyle klasik bir üslup ile akıcı bir tarzda Kürtçeye çevirmiştir. Eser 2016 yılında Mektebet-u Seyda tarafından Diyarbakır'da basılmıştır.²⁸

İmam Nevevî kendi çalışmasını Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî'nin (ö. 643/1245), dinin esaslarına dair yirmi altı hadis ihtiva eden el-Ehâdîşü'l-küllüyye adlı eserine geneli iki sahih hadis kitabı olan Şâhih-i Buḥârî ve Şâhih-i Müslim'den aldığı on altı hadisi ekleyerek telif etmiş, ancak hadislerin senetlerinden bahsetmemiştir.²⁹ İman, ibadetler ve değerler (güzel ahlâk) hakkındaki hadislerden seçilmiştir.

3.4. Hidâyetu'l-muhtâc fî tercumeti'l-minhâc

Eserin ismi Arapça olsa da n İmam Nevevî'nin *Minhâcü'l-tâlibîn* adlı eserin Kürtçe çevirisidir. İmam Nevevî, bu çalışmayı Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni'nin (ö. 623/1226) *el-Muharrer* adlı kitabını tashih ederek yazmış ve kolayca ezberlenebilmesi için de özetlemiştir. Şâfiî âlimler nezdinde büyük ilgi gören eser üzerinde kırka kadar şerh ve muhtasar yazılmıştır.³⁰ Doğu ve güneydoğu Anadolu'da yaşayanların çoğu mezhep olarak Şafîî olduklarından medreselerinde adı geçen eser, ders kitabı olarak halen okutulmaktadır. Afşin de bir anlamda bu ders kitabının çevirisini yaparak medrese talebelerine kolaylık sağlamayı amaçlamıştır.

Bu eserde fikhın üç temel konusu olan ibadât, muamelât ve hudutlar ile bunların alt konuları özet bir şekilde işlenmektedir.³¹ Kitap temizlik konusuyla başlamakta çocuk sahibi olan cariye'nin durumu konusuyla bitmektedir.³²

3.5. Xutbeyê bi Zimanê Kurmancî

Bu eser, Arapça, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere üç dilden hazırlanmıştır. Ancak ağırlıklı Kürtçe hutbelerden oluşmaktadır. Eserin girişinde hutbenin farz oluşuna, kime vacip olduğuna ve hutbe ile ilgili fihhi tartışmalara Arapça olarak detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Daha sonra hem Arapça hem de Kürtçe özetlenmeye çalışılmıştır. Eserde, 44 Kürtçe ve 8 de Türkçe olmak üzere toplam 52 hutbe yer almaktadır. Bu eser de Diyarbakır'da Dini Neşriyat ve Dağıtım tarafından 2015 yılında yayımlanmıştır.³³

Allah'a ve ahirete imanın insan hayatı üzerindeki tesirleri, dayanışma ve yardımlaşma, kadir gecesi, aile fertlerinin hak ve sorumlulukları, çocuk terbiyesi ve çocuk hakları, komşu hakları, ilim tahsili, Müslümanların ilme hizmetleri, namazın sevabı, namazın hikmeti, İslam'da huzur vardır, cemaatle kılınan namazın fazileti, zekât, oruç, orucun hik-

26 Ahmet Afşin, *İrşâdü'l-Âmilîn fî Tercemet-i Riyâdü's-Sâlihîn* (Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2013).

27 M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007, 33/33/45-49.

28 Ahmet Afşin, *Tercuma Hedîsa Erbeîna İmâm Newewî* (Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2016).

29 Kandemir, "Nevevî", 33/33/45-49.

30 Kandemir, "Nevevî", 33/33/45-49.

31 Ahmet Afşin, *Hidâyetu'l-muhtâc fî tercumeti'l-minhâc* (Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2005).

32 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî - Avez Kâsım Ahmed, *Minhâcü'l-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2005).

33 Ahmet Afşin, *Xutbe bi Zimanê Kurmancî* (Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2015).

meti, fître zekâtı, ibadet türleri, takva, inanç, güzel ahlak, tövbe gibi elliye yakın dini ve ahlaki konular işlenmektedir.

3.6. Tercuma Fıkhu'l-Ekber

İmam-ı 'Azam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) kelim alanıyla alakalı telif ettiği eserin tercümesidir. Kendini selefi olarak niteleyen Seyda, selefi bir alim olan Ebu Hanife'nin bu kitabını tamamlamıştır. Kitap şu an basım aşamasındadır.³⁴

Sonuç

Ahmet Afşin, hayatını hem ilim hem de edebiyatla geçirmiş ve Kürtçe telifatı olan önemli bir şahsiyettir. Arapça ve Kürtçeye vakıf, çeşitli hocalardan klasik eğitim almış, uzun yıllar imamlık yapmış ve nazm ve nesir biçiminde eserler vermiştir. Kürt edebiyatında çok tanınmamış olsa da Kürtçe şiirleri ve nesir yazıları vardır. Hem şiirde hem nesirde klasik Arap edebiyatının tesirinde kalmış ve bu üslubu takip etmiştir. Arapça ve Kürtçe kültürlerini bir araya getirmeye çalışmış, dini ve milli duygularını dile getirmeye çalışmıştır.

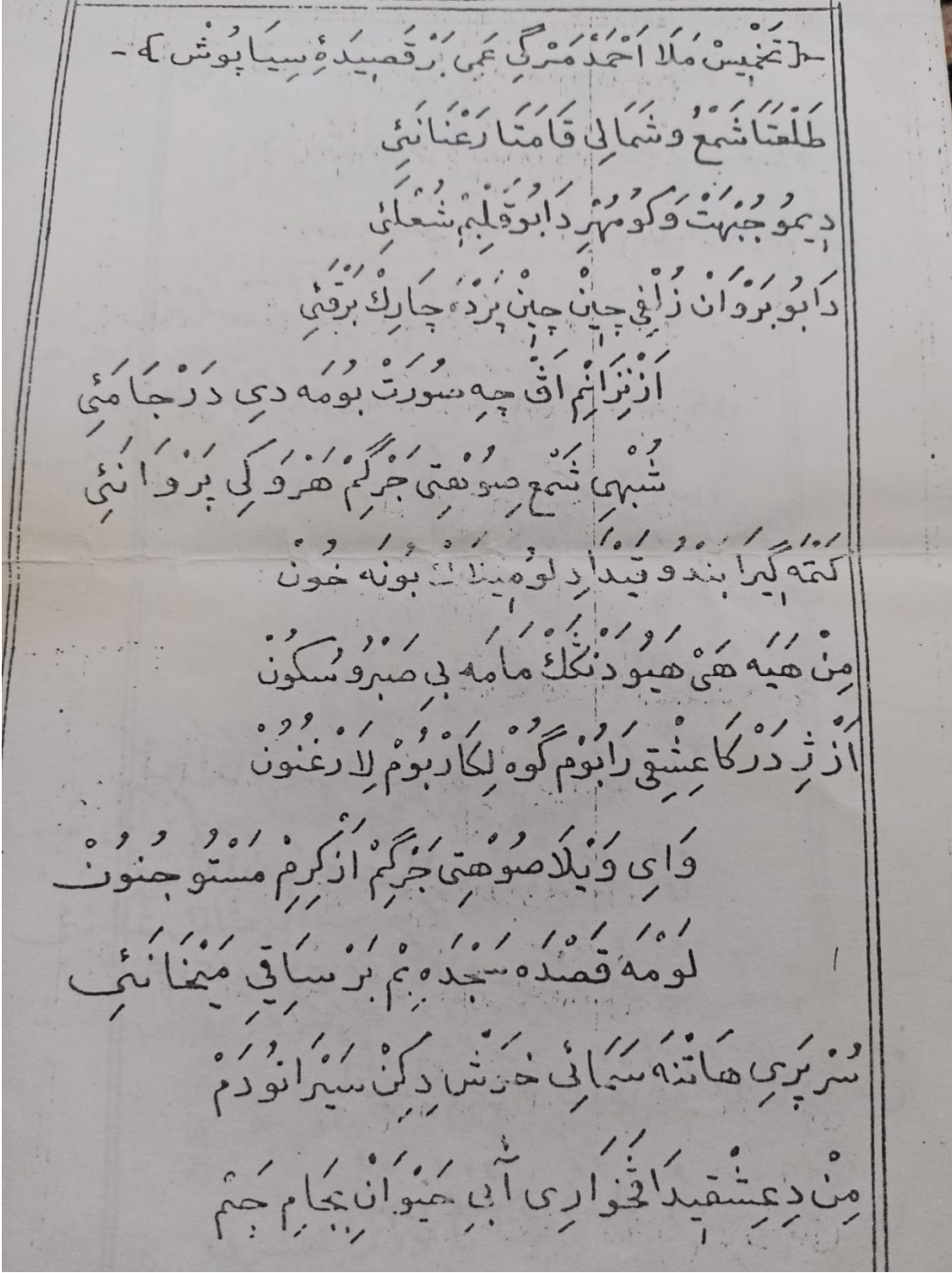
Ahmet Afşin, medreselerde Arap dil kaidelerini, Arap edebiyatını ve edebi sanatları eğitimini yoğun bir şekilde almıştır. Bu eğitimini, Arapçadan Kürtçeye yaptığı çevirilerde ve klasik şiirlerde başarılı bir şekilde kullanmıştır. Çeviri ve Arapça yazımının yanı sıra, klasik Arap edebiyatının etkisinde kalarak aruz ölçüsüyle kaside yazmıştır. Yazdığı kasidelerin ilkinde, eğitim gördüğü köyün sakinlerine, talebelerine ve hocasına teşekkür ve dua etmiş, eğitim müfredatında yer alan Arapça gramer kitaplarını anlatmıştır. Daha sonraki kasidelerinde ise, klasik şairlerin şiirlerine tahmis yazmış, tasavvuf ve aşk gibi konularını ele almıştır. Nesir alanında ise, temel İslam bilimlerinden akait, tefsir, fıkıh ve hadis üzerine çalışmıştır. Özellikle hadis ve fıkıhta, Şafii mezhebinin en muteber âlimlerinden sayılan İmam Nevevi'nin eserlerini tercih etmiştir. Arap edebiyatının etkisinde yazılan şiirlerinin, nesir çevirilerinden daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

³⁴ Afşin, Ahmet ile Yapılan Kişisel Görüşme 5 Mart 2023.

Kaynakça

- Afşin, Ahmet. *Fewaîdü'd-Dîn Tefsîra Sûre-ê Yasîn Telifa Mela Ahmet Afşin*. Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2005.
- Afşin, Ahmet. *Hidâyetü'l-muhtâc fî tercemeti'l-minhâc*. Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2005.
- Afşin, Ahmet. *İrşâdü'l-Âmilîn fî Tercemet-i Riyâdü's-Sâlihîn*. Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2013.
- Afşin, Ahmet ile Yapılan Kişisel Görüşme 5 Mart 2023.
- Afşin, Ahmet. *Tercuma Hedîsa Erbeîna İmâm Newewî*. Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2. Basım, 2016.
- Afşin, Ahmet. *Xutbe bi Zimanê Kurmancî*. Diyarbakır: Dini Neşriyat, 2015.
- Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-. *Şerh-u Mollâ Câmî*. Kum: Mektebetü'n-Nihâvendî, 2. Basım, 1393.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kaşiye fî ilmi'n-nahvi ve's-Şâfiye fî ilmeyi't-tasrifî ve'l-hattî*. thk. Salih Abdülazîm eş-Şair. Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/45-49, 2007.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-sâlihîn min hadîsi seyyidi'l-mürselîn*. thk. Mâhir Yâsin el-Fahl. Beyrut: Dar-u İbn Kesîr, 1. Basım, 2007.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî - Avez Kâsım Ahmed. *Minhâcü't-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1. Basım, 2005.
- Okumuş, Ömer. "Câmî, Abdurrahman". 7/94-99. İstanbul: TDV, 1997.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". 40/299-308. İstanbul: TDV, 2011.
- Siyahpûş. *Çend Xezel û Helbest*. İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, ts.
- Toprak, Z. Fuat - bşk. "Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsri) Hayatı ve İlmî Kişiliği". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 1 (2009), 121-132.
- Yıkılmaz, A. "Molla Muhammed Said el-Amedî (Yıkılmaz) Hayatı,İlmî ve Tasavvufî Yönü". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 4 (Kasım 2010), 137-155 .
- Yıldırım, Kadri. *Kürt Medreseleri ve Alimleri*. İstanbul: Avesta, 2018.

EKLER

Ek 1: Molla Ahmed'in Siyahpuş Kasidesine Yazdığı Tahmisin İlk Sayfası

Extended Abstract

Eastern and Southeastern Anatolia have hosted many civilizations throughout history, resulting in a rich cultural heritage. One of the most significant elements of this heritage is the presence of madrasas in the region. Known as traditional educational institutions, madrasas, along with modern educational institutions, meet the religious and scholarly needs of the local people. This study examines the life and scholarly personality of Ahmet Afşin, an influential figure in regional education and culture.

Born in 1949 in the Kulp district of Diyarbakır, Ahmet Afşin grew up as part of a family with eight siblings. Starting his education with the village imam, Afşin later completed his classical madrasa education under various scholars. Throughout his education, he mastered Arabic and Kurdish, immersing himself in literary works in these languages. After completing his military service, he served as an imam in the Ergani district until his retirement. Afşin studied under scholars such as Molla Abdalbaki, Seyda Molla Yasin Toprak/Yusrî (d. 1994), and their students Molla Şemseddin, Molla Ali Zîlan (d. 1995), and Seyda Molla Muhammed Said Taxikî/Amedî. Afşin, who engaged in authorship but not in teaching due to lack of opportunity, did not have students.

Afşin's literary works reflect the profound influence of Arabic literature. Known for his poetry and prose, he enriched the religious and cultural knowledge of the local people with his translations from Arabic to Kurdish. Fluent in Arabic and Kurdish, including the Zazaca and Kurmancî dialects, Afşin primarily translated from Arabic to Kurdish in prose, using the Kurmancî dialect. He preferred to use Kurmancî not only in prose but also in poetry. Afşin's original sermons and poems contributed to the development of regional literature. His works include translations in the fields of tafsir, fiqh, kalam, and especially hadith, similar to many classical scholars. His works are: Fewâidu'd-Dîn Tefsîra Sûre-ê Yasîn, İrşâdu'l-Âmilîn fi Tercemet-i Riyâdu's-Sâlihîn, Tercuma Hedîsa Erbeîn a İmâm Newewî, Hidâyetu'l-muhtâc fi tercumeti'l-minhâc, Xutbeyê bi Zimanê Kurmancî, and Tercuma Fıkhu'l-Ekber.

The primary goal of the research is to academically introduce Ahmet Afşin's life, education, duties, literary aspect, and works. It also aims to highlight his contributions to both Arabic and Kurdish literature and his impact on regional literature and culture. The study details Afşin's literary works and the influence of madrasa education on regional culture, emphasizing his role in preserving and developing cultural heritage.

Ahmet Afşin's life and works hold an important place in the cultural and educational history of Eastern and Southeastern Anatolia. In an environment where madrasas, alongside modern educational institutions, meet the needs of the local people, scholars like Afşin ensure the transmission of religious and cultural knowledge from generation to generation. His literary works and translations reflect the influence of Arabic literature while also contributing to the development of Kurdish literature. This study academically examines Afşin's contributions to regional literature and culture, highlighting the value of his legacy.

Afşin received intensive education in Arabic language rules, Arabic literature, and literary arts in madrasas. He successfully utilized this education in his translations from Arabic to Kurdish and in classical poetry. In addition to translation and Arabic writing, he wrote odes in the aruz meter, influenced by classical Arabic literature. In his first ode, he thanked and prayed for the residents, students, and his teacher of the village where he studied, describing the Arabic grammar books included in the educational curriculum. In subsequent odes, he wrote tahmis on the poems of classical poets, addressing themes such as mysticism and love. In prose, he worked on fundamental Islamic sciences such as aqidah, tafsir, fiqh, and hadith. He particularly favored the works of Imam Nawawî, a highly respected scholar of the Shafi'i school, in hadith and fiqh. It has been observed that his poems, influenced by Arabic literature, are better than his prose translations.